

TÍZPARANCSOLAT A TÍZPARANCSOLATBAN. KIEŚŁOWSKI TÉVÉ- SOROZATÁNAK NÉHÁNY NARRATÍV DÖNTÉSE¹

BOGNÁR LÁSZLÓ

Doi 10.32979/PUM.SPH.2023.2.3

Jelen dolgozat része egy készülő nagyobb tanulmánynak, amely azt állítja, hogy Kieślowski *Tízparancsolat*ában kölcsönhatásban áll egymással játéktér és erkölcsi romlottság. A konfliktushelyzetbe került karakterek lelkiismereti-morális döntései – illetve azok olykor szembeötlő hiánya – nem választhatók el narratívabeli lakóhelyüktől, társas környezetüktől. A játéktér egyenesen egyik forrása az elbeszélés hitelességének. A sorozatbeli lakótelep narratív entitás, nem azonos a varsói lakótelep urbanisztikai, várostörténeti konstrukcióival, nem is dokumentarista ábrázolása az Inflancka és a Dzika utcák határolta varsói lakótelepnek, amely különben az egyik forgatási helyszín volt. Két irányból törekszik érvelni az állítás mellett a tanulmány. Az egyik érv szerint az elbeszélte lakótelep nem biztosítja a magánélet védelmét, nem támogatja az ott élők egzisztenciális és szociális sérüléseinek gyógyulását, az együttélés mércéinek átörökítését vagy megteremtését. Akadálya az erkölcsi öneszmélésnek, a morális megújulásnak. A másik szerint a sorozat majdnem minden cselekményalakító karaktere elmarasztható olyan tettekért, amelyek erodálják az emberi együttélést. Vagyis epizódonként nem csupán egy-egy valaki sért törvényt, mellőzi a lelkiismereti-morális számvetést úgy, hogy a többi, vele kapcsolatban vagy konfliktusban álló karakterre ez nem volna jellemző. Továbbá, nem okvetlenül egy valamely betű szerint értett tilalmát vagy parancsolatát szegik meg a karakterek a bibliai Tízparancsolatnak. Így a készülő tanulmány nem „a” bűnöst (a „negatív hőst”) és nem „a” tőle megsértett egy törvényt keresi az epizódokban, sokkal inkább a morális-lelkiismereti mércék általános hiányára lesz figyelmes a történetekben. Eszerint a sorozat narratívája arra vállalkozik, hogy az eszmélés pillanatait, lehetőségeit keresse egy erkölcsileg leépült társadalomban, úgy, hogy a lelkiismereti-morális öntudatra ébredés forrásaként a magánélet cselekvéshelyzeteihez fordul.

Jelen dolgozat a bibliai Tízparancsolat és a tévésorozat narratív döntéseinek kapcsolatát vizsgálja. Több tízparancsolat-értelmezés is megerősíti a tévésorozat

¹ A dolgozat az OTKA 143598. sz. pályázat kutatásának keretében készült. A dőlt betűs írás a *Tízparancsolat* tévésorozatra, az álló a bibliai Tízparancsolatra utal.

választását, hogy a saját korában is lehetséges tájékozódásnak tekinti a parancsokat anélkül, hogy hozzájuk bármi liturgikus vagy vallási kötődésnek a jelét mutatná az elbeszélés. Olyan világhoz kínálja tájékozódásként őket, amelyben nem látni a parancsolatokhoz való igazodás elhatározását, sőt amely olykor nem is tud, nem is vesz tudomást a Tízparancsolat létezéséről. Az értelmezések alátámasztják azt is, a *Tízparancsolat* nem törekszik a parancsolatok kazuisztikus alkalmazására, bemutatására, nem az egyes parancsolatok mint törvények legitimitásának, érvényesülésének, megtartásának a kondícióit vizsgálja. Hogyan adhat lelkiismereti-erkölcsi távlatot jelenkori történeteinkhez a Tízparancsolat, hogyan lehet az önméltóság mozgóképe ott, ahonnan kivonult a vallás? A tévésorozat narratív koncepciója és konstrukciója, cselekményvezetése és karakterépítése mennyiben hordozza a bibliai Tízparancsolat koncepcióját, intencióját, mennyiben felel meg annak? Első részében a dolgozat azt vizsgálja, megerősíthető-e a bibliai Tízparancsolat, hogy rá esett az alkotók választása. Második részében Tízparancsolat-értelmezéseket ismertet néhány, a narratív döntések számára lényeges szemszög-ből. Harmadik részében a tévésorozat koncepcióját és konstrukcióját mutatja be néhány epizód, döntéshelyzet, karakter példáján

Megfelel-e a bibliai Tízparancsolat az alkotói választásnak?

Miért épp a Tízparancsolat a tájékozódás, ha a tévésorozat történeteinek világában ekkora az erkölcsi hiány, zavar, bizonytalanság? Merő önkénynek (akár narratív, akár alkotói önkénynek) persze aligha tekinthető épp ezt és nem valami más vonatkoztatást választani a történetekhez, tekintsük akár Jan Assmann állítását: „valószínűleg nincs erőteljesebb és hatásaiban jelenvalóbb – és [...] igazabb – mítosz az Egyiptomból való kivonulásnál az ’ember Mószéval és Isten Törvényével’”.² Tekintsük akár a parancsolatok mindenkire vonatkozó érvényességét. Franz Rosenzweig a 115. (113B) zsoltár 16. versét („Az egek az Úr egei, de a földet az embereknek adta”) úgy értelmezi: „’az embereknek’ – nem Izrael közösségének; szeretett mivoltában és a bizalomban a közösség egyedül valónak tudja magát, a szeretet tetteiben azonban csak embernek, csak a ’bárki’-nek tudja magát, az egyáltalán vett másiknak – a felebarátnak”.³ Walter Harrelson a Tízparancsolat politikai aktualitását vizsgáló kötetéből hasonló kiterjesztést idéz LaCocque: a parancsolatok „minden egyes emberre és az egyes emberek minden csoportjára minden időben és mindenütt” vonatkoznak.⁴ És tekintsük akár a parancsolatok időközön átívelő érvényességét; az ünnepekről szólva azt állítja Rosenzweig: „a történelmi emlékezet nem valami szilárd pont a múltban, amely minden évben egy évvel múltabbá válik, hanem [...] örökké jelenvaló emlékezés: minden egyes embernek úgy kell tekinte-

² ASSMANN 2022, 35. Vö. még uo: „[...] az sem játszik döntő szerepet, hogy a kivonulás Egyiptomból történelmi vagy fikatív, mert igazsága és érvényessége azon nyugszik, ami rajta áll, és ez nem csak a zsidóság, hanem az antik zsidóságból eredő vallások, a kereszténység és az iszlám is”. Vö. még uo., 34.

³ ROSENZWEIG 2022, 330., vö. még uo., 417.

⁴ LACOCQUE 2003, 190.

nie az Egyiptomból való kivonulást, mintha ő maga is ott lett volna a kivonulók között”⁵. Ünnepet a tévésorozat világa is ismer, igaz, privatív módon: liturgikusan kisserkeszti a narratíva a karácsonyt és a húsvétot a lakótelepről.⁶

A bibliai Tízparancsolat hozzáillő ellenpontját kínálja egyfelől a sorozat történeti társas világának, a karakterek egymáshoz való viszonyulásmódjainak, másfelől az alkotók (Kieślowski és Piesiewicz) Lengyelországról adott helyzetképének, annak a társadalmi környezetnek, amelyben a tévésorozat célközönsége a sorozat adásba kerülése idején élt. A narratívától konstruált világ és az alkotóktól festett Lengyelország-kép megfelelése alkotói koncepció: „*ábrázolni akartam Lengyelország világát, ezt a szürke és szörnyű világot, amelyben az emberek nem ismernek szánalmat, gyűlölik egymást, és nem hogy nem segítenek, inkább ártnak a másikkal. [...] ahol az emberek eltaszítják egymást. A magányra ítélt emberek világát*”.⁷ A környezetrajzot érvényesnek tartja Kieślowski más országokra is.⁸ A lengyelországi társadalom különösségét mintha inkább abban látná, hogy benne könnyebben megnyílnak és megmutatkoznak az egzisztenciális mélységek (szakadé-

⁵ ROSENZWEIG 2022, 389, vö. még 404. Hasonló értelmet tulajdonít Gadamer is az ünnepnek, ld. GADAMER 2003, 154. sk.: „A visszatérő ünnep sem másik ünnep, sem pusztá visszaemlékezés egy eredetileg megünnepelt ünnepre. [...] Mint ünnep nem a történeti esemény módjára azonos, de nem is úgy határozza meg a saját eredete, hogy valaha volt az igazi ünnep [...] [A]z ünnepet azért ünneplik meg, mert itt van. [...] A nálalét több, mint a pusztá együttes jelenlét valami mással, ami szintén ott van. A nálalét részvételt jelent.”

⁶ Ld. az *Egy*, a *Három*, a *Négy* epizódokat. – Az epizódokra dőlt betűs tőszámnevekkel utal a dolgozat.

⁷ KIEŚŁOWSKI 1996, 148. (kiem. B. L.) Az idézet a *Rövidfilm a gyilkosságról* filmjéről beszél, ám megfigyelései állnak a tévésorozatra. A *Rövidfilm a gyilkosságról* az *Öt* mozi-film-változata. Nevezhetnénk a sorozat próba-filmjének is, 1988. március 11-én mutatták be, az *Egy* 1988. december 10-én került adásba.

⁸ Vö. KIEŚŁOWSKI 1996, 134.: „bizonytalanságot tapasztaltam a nagyvilágban is. Még csak nem is a politikára gondolok, hanem a hétköznapi életre. [...] az volt a mindent átható benyomásom, hogy olyan embereket figyelek, akik valójában nem tudják, mi végre vannak a világon”, továbbá uo., 135.: „Az ilyen kérdésekre, mint: mi az élet igazi értelme, miért kelünk fel reggel – a politikának nincsen válasza”, továbbá uo., 149.: „Látom, mi bántja legjobban az embereket, és mit hallgatnak el leginkább még maguk előtt is – bevallatlanul –: a magányukat”.

kok és alapzatok),⁹ és hogy senki nem vonhatja ki magát, nem szabadulhat a rendszer hatása alól.¹⁰

A korabeli társadalmi és magánélettel, amelyet a rend hiánya, káosz, intolerancia, meghasonlottság, megosztottság jellemez az alkotók leírásaiban,¹¹ megfelelőképp szembeállítható a Tízparancsolat, amely a társas lét világában kínál tájékozódást az egyes embernek. LaCocque szerint „a parancsolatok a helyes társadalmi kapcsolatokra ügyelnek”,¹² máshol ugyanó úgy érti a Tórárt, mint „irányítást [orientation], életstílust, nevelést [éducation], ’pedagógiát’”.¹³ Éppígy Assmann szerint is „mindkét félkörív sztelé, amelyekre Isten a Tízparancsolatot írta [...], Isten népe *életrendjének egészére*” vonatkozik.¹⁴

A szerető Isten és a szeretet személy

Rosenzweig rámutat, hogy a szeretet-parancsolat az egyes embert szólítja meg¹⁵, „[a]z embernek nem kell megtagadnia önmagát. [...] A világ nem egy végtelen sokaság tolakodásában kerül az ember szeme elé és nem azt mondják neki erre a tolakodó sokaságra rámutató ujjal, hogy: Ez vagy te [...] tehát [...] veszítsd el magad benne. [...] a világ végtelen káoszából a legközelebbi, a felebarátok közt is a tőszomszéd van a lelke elé állítva, [...] és közvetlenül csak ő róla hangzik el: olyan, mint te. ’Mint te’, tehát nem ’Te’. Te te maradsz és az is kell, hogy maradjál.”¹⁶ A szeretet-parancsban és által válik lehetségessé az emberi lélek megnyílása, kitarul-

⁹ Vö. KIEŚŁOWSKI 1996, 150.: „Mi történik, ha holnap valaki meggyilkolja a miniszterelnököt? Mi történék Angliában? [...] Változna valami az emberek életében? [...] Semmi sem változik. [...] De ha Lengyelországban ölnék meg a miniszterelnököt, még aznap megváltoznék minden. Nem tudom, megmaradna-e a stúdióm. Nem tudom, élnének-e a telefonvonalak. Nem tudom, megőrizné-e a pénzem az értékét – lehet, hogy nem, mert egyik napról a másikra új pénzt vezetnének be. Lengyelországban bármi megtörténhet. És mindenki retteg, hogy valami rossz történik. *Ezért csak a mának élnek, és ez veszélyes*” (kiem. B. L.).

¹⁰ Vö. KIEŚŁOWSKI 1996, 117.: „Ha olyan sokáig voltak kitéve a rendszer fertőzésének, mint mi Lengyelországban – negyven évig – akkor a kommunizmus megmarad *az emberek gondolkodásában, az életmódban, az értékrendben*” – kiem. B. L.

¹¹ KIEŚŁOWSKI 1996, 134.: „Lengyelországban káosz és rendetlenség uralkodott a nyolcvanas évek közepén – mindenhol, mindenben, gyakorlatilag valamennyiünk életében”, és *uo.*, 115., 136.

¹² LACOCQUE 2003, 134. Vö. *uo.*, 135. Erhard Gerstenbergert idézi, aki szerint „a parancsolatok az embernek adott *rendre* hívják föl a figyelmet”, még *uo.*, 141. Calum Carmichaelt idézi: „A Tóra irányítást jelent, *életstílust, nevelést*”, továbbá *uo.*, 150.: „a Dekalógus [...] a laikusokhoz fordul, s nekik mutatja meg *az életre vezető irányt*”. – A jegyzetben minden kiem. B. L.

¹³ LACOCQUE 2003, 141., a „pedagógia” szóval a páli törvényértelemezésre utal (ld. Gal 3,24: „ho nomosz paidagógosz hémón gegonen”).

¹⁴ ASSMANN 2022, 42., kiem. B.L.

¹⁵ Ld. ROSENZWEIG 2022, 235.: „az egyes emberi Én [...] tiszta engedelmisség, csupa fül. Ebbe az engedelmes hallgatásba hullik első tartalomként a parancsolat”.

¹⁶ ROSENZWEIG 2022, 313. sk.

kozása,¹⁷ a felebarát szeretetének parancsa révén pedig az odafordulása a másikhoz.¹⁸ Csak a szeretet parancsa révén születhet embereknek közössége.

Rosenzweig a szeretet parancsát („te szeress engem”) a szerető Isten tőle szeretett ember irányába tett megnyilvánulásaként érti. Szeretetről a szerető számára a parancs az egyedül lehetséges szóbeli önközlés.¹⁹ Szeretetéet vallomásként sem közölheti, mert jelenidejű szeretete múltba merültté válnék a vallomásban, s ettől a hazugságtól a szeretett lélek visszazáródnék magába.²⁰ A másik oldalról, egyedül a szerető Isten szájából elhangzó szeretet parancs a hiteles, mert az elhangzó parancs „magának a szeretetnek a hangja”.²¹

Parancsolat, nem törvény

Mivel a szerető szeretete a mában él és a szeretet parancsa a pillanatból támad és tiszta jelen,²² ezért „képtelen törvényé lenni”.²³ A törvény ugyanis „időkkel számol, jövővel, tartammal”²⁴, csakhogy Isten „’ma’ parancsol [...], és ’ma’ kell a hangját meghallani”.²⁵ Ebből az következik, hogy a Tízparancsolat többi parancsa, hiába ölti magára „kívülről és mintegy utólag”²⁶ a törvény alakját, szintén parancsolat lesz, az egy és első parancsolat kibontása.²⁷ Tiszta jelene miatt a parancs

¹⁷ Vö. ROSENZWEIG 2022, 271., 281., továbbá uo., 272.: „az istenség szerető pillantásának merő boldogságába elmerülő lélek az előtt a veszély előtt áll, hogy visszaszüljed az elzártságba”.

¹⁸ Vö. ROSENZWEIG 2022, 287.: „a felebarát ugyanis a másik”. Vö. LACOCQUE, 2003, 145.: „Isten szeretete a felebarát szeretetében tükröződik”.

¹⁹ Vö. ROSENZWEIG 2022, 235.

²⁰ Ld. ROSENZWEIG 2022, 238. Vö. uo., 239. sk.: a szeretett lény viszont nagyon is megvallhatja szeretetét az őt szerető iránt [...]. Szeretet megvallása azonban bűnvallás: megrendítő szembesülnie azzal, hogy korábban nem volt szeretett, és szégyent érez elmúlt és jelen gyengesége miatt. Jelenvaló bűnösségét vallja meg, amelytől *nem kell újabb választépként őt Istennek* megtisztítania, mert az őt szerető színe előtt maga saját magát tisztítja meg vallomásával egyidejűleg” – kiem. B. L.

²¹ ROSENZWEIG 2022, 235., vö. uo., 219. sk.: „az Én, amely egyébként a tulajdonságokat hordozná, a szeretetben a szeretet pillanatában maradéktalanul eltűnik”.

²² Rosenzweig gondolatmenete szillogisztikus alakot ölt: mivel „a szerető szeretete a minden pillanatban megújuló magát odaadás” (ROSENZWEIG 2022, 218), és mivel „mindig új akar lenni, hogy állandó lehessen” (uo., 219), ám mivel „csak úgy lehet állandó, ha egészen az állandótlanban, a pillanatban él, és azért kell állandónak lennie, hogy aki szeret, ne futó fellángolás üres hordozója legyen, hanem eleven lélek” (uo., 219), és mivel ez az a mód, ahogyan Isten szeret (uo., 219), ezért – vonható le a következtetés – a szeretet parancsa „egészen tiszta, előkészítés nélküli jelen” (uo., 236).

²³ ROSENZWEIG 2022, 236.

²⁴ ROSENZWEIG 2022, 236.

²⁵ ROSENZWEIG 2022, 236. sk.

²⁶ ROSENZWEIG 2022, 236.

²⁷ Vö. ROSENZWEIG 2022, 282.: „Mivel a másik ember iránti szeretetet Isten parancsolja, és mivel a szeretetet nem lehet parancsolni, ezt egyedül a szerető ember teheti, ezért e parancsot közvetlenül az Isten iránti szeretetre vezetjük vissza. Az Isten iránti

állítmánya nem lehet kijelentő módon sem, mert akkor „a múlt formájában” jelentkeznék.²⁸ Mivel sem múlt, sem jövő nem tapad a parancsolatokhoz, ezért tiszta jelenének, Má-jának nincs historiográfiai kötöttsége, a parancs minden pillanatban áll. A pillanat azonban a szeretett lény szemszögéből „tartam” („örök, mindig és örökké”).²⁹

LaCocque is szeretetként értelmezi a Tízparancsolatot³⁰, ám több más érvet is felsorakoztat amellet, hogy nem törvény: a Tóra könyvei, amelyek tartalmazzák, nem törvénynek nevezik a Tízparancsolatot, hanem „tíz szónak”;³¹ a Tízparancsolat szabályozás nélkül hagyja a cselekvés jelentős területeit;³² apodiktikus szavai nem szövetségi szerződéskötések;³³ nem tartalmaz szankciókat;³⁴ önmagának önmaga által, nem külső hatalmi kényszer révén szerez érvényt;³⁵ tagadó megfogalmazásaiban „a részvét [compassion], az elővételezés [anticipation], a „megerősítés” [confirmation] a meghatározó viszonyulásmód;³⁶ a parancsolat mint erkölcs, mint egzisztenciális alap megelőzi a törvényt;³⁷ az elbeszélői és a rendelkező közlés dialektikájában (kölcsonösen egymásra utaló játékában) „az elbeszélői közlés az elsőbbség”.³⁸

Parancsolat és emberi szabadság

A szeretet-parancsra embertől várt válasz az engedelmesség, ugyanakkor a parancs legfőbb értelme az emberi szabadság, annak védelme.³⁹ Lacocque rámutat, hogy az

szerepetnek kell megnyilvánulnia a felebarát iránti szeretetben is”. Vö. még *uo.*, 404. Vö. RICOEUR 2003, 232.: az apodiktikus törvényeket „a szeretetparancsolathoz való közelségük alapján [nevezhetjük Istentől valóaknak], amely parancs a szeretetből ered, aki Isten”.

²⁸ ROSENZWEIG 2022, 236.

²⁹ ROSENZWEIG 2022, 226., *vö. uo.*, 229.: „A szeretett lény hűséges hite a szerető lénynek a pillanatba kötött szeretetét [...] valami tartóssá szilárdítja”.

³⁰ LACOCQUE 2003, 151.

³¹ LACOCQUE 2003, 150.

³² LACOCQUE 2003, 150.

³³ LACOCQUE 2003, 134.

³⁴ LACOCQUE 2003, 145.

³⁵ LACOCQUE 2003, 144. sk.

³⁶ LACOCQUE 2003, 151.

³⁷ LACOCQUE 2003, 141.

³⁸ LACOCQUE 2003, 141., *vö. uo.*, 169.

³⁹ Első szavaival, Isten bemutatkozásával, a szabadító tett elbeszélésével a Tízparancsolat szabadsággal ruházza fel szövetségét, az embert: „Én vagyok az Örökkévaló, aki kivezetett téged Egyiptomból [...]”, [...] ez a *szabadság parancsolata* [...]” – fogalmaz Raj Tamás – „A szabadság nem véletlenül az első ige, elvégre ez *előfeltétele* az összes többi törvénynek. [...] a Talmud szerint a Tízparancsolat kőtábláira Isten a szabadságot írta”, RAJ 2003, 24. – kiem. B.L. (A Rajtól említett harút-hérút szócserét *vö. ROSENZWEIG 2022, 344., LACOCQUE 2003, 132.*) A megszólítás után mindvégig az emberhez annak értelmezői, döntési és cselekvési szabadságában beszél a Tízparancsolat, *vö. LACOCQUE 2003, 155.*: „a szabadság itt nem engedély, hanem

engedelmesség nem köti meg az ember mozgásterét⁴⁰: a Tízparancsolat nem állít fel semmi „kötelező rendet” az ember számára, amelynek az „kénytelen engedelmelkedni”,⁴¹ „tagadó alakja általában a szabad lelemény mozgási szabadságát hagyta meg a hithű izraeli számára, akit ezáltal szólítanak fel arra, hogy személyes engedelmességének formát adjon”.⁴² Rosenzweig és Ricoeur mindketten megkülönböztetik a parancsot a kanti értelemben vett morális törvénytől. Rosenzweig szerint „a [szeretet-]parancs [...] nem képes egyebet elképzelni, csak az engedelmesség azonnalóságát”,⁴³ a felebarát szeretete parancsának⁴⁴ ugyanakkor éppúgy előfeltétele az ember szabadsága, mint a morális törvénynek, ám utóbbitől megkülönbözteti, hogy elsődleges előfeltétele az ember előzetes (eredendő) Istentől szeretettsége.⁴⁵ A világ felé szabadsága úgy mutatkozik meg, hogy „az ember szeretetből fakadó tette a nem sejtett, a nem remélt, a nagy meglepetés”,⁴⁶ másfelől az ember szabadsága „ha [...] egyébként mindenféle korlátok közé van is szorítva, Istennel szemben határtalan”,⁴⁷ ami Isten megkísértésének és Istentől való megkísértésnek a szabadságáig terjed. Ricoeur antinómiává élesíti az erkölcsi autonómia és a vallási heteronómia feszültségét,⁴⁸ és azzal oldja fel, hogy Kant nyomán átjárásokat, egymásba hatásukat állítja: „vajon fönnttarthatjuk-e az áthatolhatatlan válaszfalat egy olyan erkölcsiség között, amely elválasztja a törvénynek való engedelmesség mint emberi képesség mindenre kiterjedő kötelességének elvét a vallástól, amelynek – Kant szerint – nincs más tárgya, mint az erkölcsi alany megújítása, más szóval újjáteremtése, vagy jobban mondva a (valamire) képes erkölcsi alany megteremtése?”⁴⁹

parancsolat! [...] Azért parancsolat, mert a szabadság nem természetes vágyaink követésében, hanem azok meghaladásában áll.” vö. még LACOCQUE 2003, 154., 165., 147., RICOEUR 2003, 198.

⁴⁰ Vö. LACOCQUE 2003, 154.: „A Tízparancsolat célja Isten számára egyáltalán nem az, hogy egy mozdulatlan emberi társat teremtsen”.

⁴¹ LACOCQUE 2003, 152.

⁴² LACOCQUE 2003, 165.

⁴³ ROSENZWEIG 2022, 236.

⁴⁴ Vö. RAJ 2003, 21. „az isteni szeretetet nem elsősorban ő felé kell viszonznunk [...], hanem embertársaink felé”.

⁴⁵ ROSENZWEIG 2022, 282. sk., ld. uo.: „[c]sak a lélek Istentől szeretett mivolta teszi az ő szeretet-tettét többé, mint puszta tett, nevezetesen egy – szeretet-parancsolat beteljesítésévé”. Vö. RICOEUR 2003, 210., 212.

⁴⁶ ROSENZWEIG 2022, 314.

⁴⁷ ROSENZWEIG 2022, 344.

⁴⁸ RICOEUR 2003, 213., 198. sk.

⁴⁹ RICOEUR 2003, 235. RICOEUR (2003, 232) szerint az isteni szeretet szerető engedelmességre kötelez, ebben látja összefoglalhatónak a teonómia értelmét, csakhogy, mondja (uo., 217.), a szerető engedelmesség akadálya, hanem támogatója az erkölcsi autonómiának.

Ígéretetek, kivonulás a politika területeiről

A Tízparancsolat szövetsége az Isten részéről ígéreteket foglal magában,⁵⁰ amelyekről azonban Assmann megmutatja, elhangzásukkor „nélkülözték a valószínűséget”⁵¹. Megfelel ennek, hogy a Tóra Assmann értelmezésében „hitre és hűségre épített vallás”:⁵² Ábrahámiban a megingathatatlan, Izrael népében a megingatható hitre mutat rá. Az új vallásban a törvényhozást kiviszik a politika területéről,⁵³ az új vallás „a királyság, állam, szentély és territórium teljes elvesztésének szituációjában jött létre”,⁵⁴ „nem függ többé államtól, királyságtól és territóriumtól”.⁵⁵ Ebben a helyzetben – fogalmaz Assmann – a zsidók lemondani kényszerülnek „a külső stabilizáló tényezőkről”.⁵⁶

Jelen dolgozat tartózkodik attól, hogy Kieślowski saját bibliaértelmezésének összefüggésében olvassa a Tízparancsolatot. Felmentést ad rá Kieślowski megjegyzése is, amelyet az Ótestamentum és Újtestamentum Istenéről általa adott egybevetéshez fűz: „[...] Ilyen lehet a vonatkoztatási pont, különösen az olyan ember számára, mint én, aki nem tudja, csak keresi”.⁵⁷

⁵⁰ ASSMANN (2022, 42.) kiemeli, hogy „olyan ígéreteket [...], amelyeket csak egyetlen Isten teljesíthet.” Ehhez az állításhoz közvetlenül kapcsolódik Assmann tanulmányának végkövetkeztetése (uo., 46.), amely az „Isten és nép közti szövetség [...] új eszméjét” és ezzel összefüggésben a hit új fogalmát „sokkal alkalmasabbnak” tartja a vallás Tórában „létrejövő világmegváltoztató újdonságának jelölésére”, mint az egyistenhit fogalmát. Vö. LACOCQUE 2003, 138.: „A parancsolat ígéretet hordoz a jövőre nézve”, ígéret és beteljesülés viszonyához vö. még ROSENZWEIG 2022, 158.

⁵¹ ASSMANN 2022, 44.

⁵² ASSMANN 2022, 42. A mondat azzal folytatódik, hogy ez a vallás „a zsidóság, kereszténység és iszlám világvallásainak példaképévé válik”.

⁵³ ASSMANN 2022, 38.

⁵⁴ ASSMANN 2022, 38.

⁵⁵ ASSMANN 2022, 39. Vö. uo., 41.: „a szerződés- vagy szövetségeszme újdonsága [...] mind a jog, mind [...] a történelem teologizálása. [...] a törvénykorpusz és a történetmondás összekapcsolása az Istennel kötött szövetség eszméjéből adódik’.

⁵⁶ ASSMANN 2022, 38.

⁵⁷ KIEŚŁOWSKI 1996, 138. Vö. KIEŚŁOWSKI 2000, 365.: „én nem ragaszkodom egyik kategorikus ítélethez sem”. KIEŚŁOWSKI (1996, 138.) szembeállításának (amely szerint „az Ótestamentum Istene követelőző, kegyetlen [...] nem bocsát meg, kíméletlenül megköveteli, hogy parancsolatainak engedelmeskedjenek. Az Újtestamentum Istene könyörületes, melegszívű, fehér szakállú, mindent megbocsátó öreg”) ellene vethető ROSENZWEIG (2022, 443.) megfontolása: „szigor és szeretet az Isten két személyében valójában egyáltalán nincs különválasztva. És épp ily kevésbé lehet őket teremtés és kinyilatkoztatás szerint különválasztani”, vagy KASPER (2015, 66.) állítása: „Isten már az Ószövetségben sem a harag és az igazságosság, hanem az irgalmasság Istene”. RICOEUR (2003, 208., 231.) értelmezése szerint a jánosi program (1 Jn 4,8 „Isten szeretet”) a Sömá ima (Deut 6,4-5 „Halld Izrael: az Úr, a mi Istenünk, egy Úr! Szeressed azért az Urat, a te Istenedet [...]”) kiterjesztése, kibontása. Vö. még HALTOF 2004, 82.

Magánélet szemben a közélettel

Kieślowski a politikai kilátástalanság körülményei közt, a mindennapok erkölcsi tekintetben légüres terében, a szükségállapot idején (amelynek a végét a sorozat alkotói nem látták, sőt aligha láthatták előre) keresi az erkölcsi tájékozódást, deficiens, destruktív, privatív moduszaival szemben az emberi kapcsolatok erkölcsi megújításának, helyreállításának a lehetőségeit. Korábbi filmjeitől eltérően a sorozat narratívája elfordul a politikától és az egyéni cselekvésszituációk, a magánélet világa kerülnek érdeklődése előterébe,⁵⁸ ugyanakkor nem látja és nem láttatja elszigetelhetőnek, elszakíthatónak a személyes kapcsolatok világát a politikai, társadalmi környezettől.⁵⁹ „Egy pontig persze meghatározza [a politika], hogyan élünk, mit szabad, és mit nem szabad, de a valóban jelentős emberi kérdésekre nem ad választ. Nincs abban a helyzetben, hogy megoldást vagy akárcsak feleletet találjon a lényeges, fundamentális emberi problémákra”.⁶⁰

Az egyéni cselekvés- és döntéshelyzetek középpontba állítása a tévésorozatban megfelel a Tízparancsolat értelemezéseinek, amelyek szerint a parancsolatok személyében, az én és te közvetlenségével és személyességével szólítják meg az egyént, érvényesülésük nem támaszkodik és nem szorul intézményi, hatalmi közvetítőkre, hordozókra.

A parancsolatok nem kazuisztikus bemutatása

A kazuisztikus bemutatásnak felétele, hogy világosan megjelölje, melyik törvényt eseti alkalmazását vizsgálja, vagy ha a néző tevékenyebb értelmezői együttműködésére épít, ha a rávezetés, a beláttatás az elbeszélés szándéka, akkor biztosítsa az illető törvényhez elvezető utat, egyáltalán adjon biztosítékokat, hogy létezik a törvényhez vezető út és azon a néző célba is érhet. Csakhogy a *Tízparancsolatban*

⁵⁸ KIEŚŁOWSKI 1996, 137.: „[k]orábban többet foglalkoztam a külvilággal [...], hogyan befolyásolják a külső körülmények és események az embereket. Ebben a munkámban [...] arra figyeltem, mi történik akkor, amikor az emberek hazatérnek, becsukják az ajtót, és egyedül maradnak önmagukkal”.

⁵⁹ Vö. KIEŚŁOWSKI 1996, 136.: „Embereket akartam ábrázolni nehéz helyzetekben. Minden, ami a szociális problémákra, az életvezetés nehézségeire vonatkozott, a háttérben maradt”. A „háttérben maradt” annyit tesz: nem tűnt el a narratívából. A városi közlekedés problémái, a taxihiány (és ebből következően a taxisok utasokkal szemben éreztetett erőfölénye) az *Öt* cselekményének, a hivatali abúzus, amelyet az ügyfelek a közszolgáltatások (posta) intézményeiben elszenvednek, a *Hat* cselekményének, a hivatali visszaélés – amelynek köszönhetően a nagymama Ewa saját magát szülőanyaként jegyeztetheti be Ania anyakönyvi kivonatába – a *Hét* cselekményének mozgatója. A lakótelep infrastruktúrájának hiányosságai (nincs melegvíz, elromlik a szemétakna, aránytalanul szűkös a lift) elmaradhatatlan kísérői a lakótelepi életnek. A *Három* riasztó képet fest a pszichiátrián és a gyermekotthonban a gondozottakkal szemben mutatott orvosi, nevelői viselkedésről.

⁶⁰ KIEŚŁOWSKI 1996, 135. Vö. uo., 136.: „minden megy a maga útján, tőlünk függetlenül, anélkül, hogy mi beleszólhatnánk. Sem Piesiewicz, sem én nem hittünk abban, hogy a politika bármit is változtatni tud a világon, a jobbításról már nem is beszélve”.

ezek a követelmények nem teljesülnek. A parancsolatokat nem eseti törvényekként kezeli a tévésorozat. Ez egybecseng azokkal az értelmezésekkel, amelyek szerint a Tízparancsolat nem eseti törvénykezés.

A parancsolatok érvényessége, tartalma (jelentése, értelme) nem magától értődő, nem eleve eldöntött az epizódokban. Megnyilvánul ez abban, hogy a narratíva a parancsolatokat kivonja a cselekményből, nem szervezi meg a néző történeten kívüli, szereplőktől független találkozását velük. Megfelel Rosenzweig leírásának: „A teremtés e csendes, öntevékeny növekedésétől függetlenül az ember szeretetműve a földön marad; *úgy hasson, mintha nem is volna teremtő*”.⁶¹

A narratíva eldöntetlenül hagyja az epizódok és a parancsolatok egymáshoz rendelését. Nem a bűn és büntetése kauzalitásában adja elő a helyzeteket, kerüli, hogy mindenáron ítélkezzék. Az epizódokhoz szerkesztett alternatív végkifejletek, az alternatív viselkedésmódokkal felépített karakterek mind az emberi szabadság narratív jelzései, mentesek az elbeszélői szükségszerűségtől. Ami egybecseng Rosenzweig megállapításával: „A világ felől nézve [...] az ember szeretetből fakadó tette a nem sejtett, a nem remélt, a nagy meglepetés”.⁶²

A parancsolatok extradiegetikusak a Tízparancsolatban

Mindegyik epizód főcímében megjelenik a „Tízparancsolat” szó, utána azonban nem sorszámnevek állnak, hanem tőszámnevek (betűkkel leírt számszavak) állnak. A Forgatókönyvben⁶³ az epizódcímek pusztán tőszámnevek (szintén nem sorszámnevek), nem betűvel írt számszavak, hanem római számok, ám még a „Tízparancsolat” szó is elmarad a címekből.

Az epizódok dialógusaiban nem hangzanak el a parancsolatok, nem tesznek utalást rájuk, szövegük nem jelenik meg a látványban – ettől két kivétel van.

(1.) A *Nyolc*-ban Zofia szemináriumán erkölcsi szemszögből elemeznek példákat. Az egyik hallgató a *Kettő* történetét javasolja példának. Ő a főorvos dilemmáját abban látja, hogy hívő létére halálos ítéletet kellene mondania valaki felett (ezt jelentené számára, ha Andrzej, a férj közelgő meghalását állítaná). Zofia, az etika professzora, a hallgató elbeszélését azzal egészíti ki, hogy a gyermek él. Elemzésük nem hivatkozik a Tízparancsolatra. Elżbieta példájában (saját története, hogy hiába ígérték, megtagadják tőle, a zsidó kislánnyól a keresztszülei igazolást) felbukkan a Tízparancsolat: vendéglátói azzal indokolják szőszegésüket, hogy nem akarnak hazudni, nem akarnak hamis esküt tenni, inkább vállalják, hogy nem lesznek könnyőreletesek. Elmondják, korábban erkölcsi szempontjaikkal összeegyeztethetőnek látták, hogy hazudjanak, de vallási meggyőződésük most ezt nem engedi. Felsorolt indokaiknak csak az egyike, a hamis eskő tilalma szerepel a Tízparancsolatban. A másik hallgató azonban hiteltelennek tartja ezt a magyarázatot katolikus hívők részéről, mert a hamis tanúság a példában nem irányul valamely embertársuk ellen. A *Nyolc* karakterei nem tudhatják, de a *Kettő* nézői igen, hogy a főorvos a *Kettő*-ben

⁶¹ ROSENZWEIG 2022, 329. sk.

⁶² ROSENZWEIG 2022, 314.

⁶³ KIEŚŁOWSKI–PIESIEWICZ 1990.

csakugyan hamis esküt tesz, ami azonban saját helyzetértelmezése szerint nem embertársa ellen irányul, hanem arra, hogy támogassa Dorota magzatának világrajöttét. A szemináriumon a hallgatók és a nézők még nem tudhatják, hogy Zofia korábban ezzel az indokkal tagadta meg Elżbietától a keresztlevelet. A *Kettő* azonban nem teszi témájává a tilalmat, a *Nyolc* témájává teszi, ám azt mutatja meg róla, hogy alkalmatlan a példa értelmezésére, illetve hiteltelen.

(2.) A *Tíz* több parancsolatra is utal. A filmpizód nyitányában Artur alternatív zenekara ad koncertet, énekük arra buzdít, szegjük meg az ünnep megtartásának, a szülő tiszteletének a parancsát, a gyilkosság, a lopás, a házasságtörés és paráználkodás tilalmát.⁶⁴ Az epizód végén extradiegetikusan más irányba fordul a dal, zenéje az utolsó beállítás utolsó kockái alatt indul, az ének végig hallik a végefőcím alatt, a „Wszystko jest twoje” sor különböző ismétléseivel a feliratok végéig: „Sötétség és káröröm, gúnyolódás és hazugság, hazugság egész héten, egész héten. Te vagy az egyetlen remény, az egyedüli reménysugár. Te vagy minden. Minden rajtad áll [wszystko jest twoje]!”⁶⁵ Vagyis ahogyan szabadságában áll az embernek az, hogy megszegje a parancsolatokat, éppúgy az is, hogy változtasson a világ romlottságán. Az ember szabadsága az egyetlen, ami okot adhat a reményre. A törvénysértés szabadsága egybecseng Rosenzweig elképzelésével, aki szerint az embernek szabadságában áll, hogy megkísértse az Istent.⁶⁶ Kickasola nem veszi figyelembe, hogy az epizód végén más a dal szövege, mint az epizód elején,⁶⁷ végkövetkeztetése mégis az, hogy Kieślowski segítségével talán megfontoltabban élhetünk „a bűn, az önzés, a letörtség világában”, amely „kétségkívül továbbra is megmarad”.⁶⁸ A dal zárósora („Minden rajtad áll”, avagy „Minden a tiéd”) Regina Small értelmezésében a világgal való elmélyült kapcsolatot jelzi: „nemcsak mi vagyunk a világ részei, de a világ is a mi részünk”, a sor eszerint „nem annyira a birtoklásról, mint inkább az egység összetartozásáról [connectedness] szól”.⁶⁹

⁶⁴ „Ölj, gyilkolj, pusztíts, és fajtalanokdj, paráználkodj és bujálkodj, egész héten, egész héten, vasárnap verd meg anyádat, verd meg apádat, verd meg húgodat, verd meg a gyengébbet és lopj, mert körülötted minden, minden a tiéd, minden a tiéd [wszystko jest twoje]!” – KIEŚLÓWSKI–PIESIEWICZ 1990, 280. A Foratókönyvben csak a 15. jelenetben szerepel a dal, amelynek az a teljes szöveget közli.

⁶⁵ A kóda szövege nem szerepel a Foratókönyvben, utalás sincs rá, KIEŚLÓWSKI–PIESIEWICZ 1990, 300.

⁶⁶ ROSENZWEIG 2022, 342-344.: „[a megváltóval] szemben az ember [...] valóban szabadsággal bír, amellyel mint teremtmény vagy Isten gyermeke nem rendelkezik. A tette való szabadsággal azonban igenis rendelkezik, vagy legalábbis a döntés szabadságával”.

⁶⁷ KICKASOLA 2004, 241. úgy ítéli, „fanyar, szarkasztikus mosolyával” itt is bűnre buzdít Kieślowski.

⁶⁸ KICKASOLA 2004, 241.

⁶⁹ SMALL 2016, 227. Erre a tanulságra ébred rá – KICKASOLA 2004, 237. szerint – az epizód utolsó beállításában Jerzy, „hogy kis vétkek is széttörhetnek kapcsolatokat, márpedig az életben egyedül a kapcsolatok számítanak”. KICKASOLA 2004, 237. értelmezésében az epizód nyitánya épp az ezzel ellentétes életérzést fogalmazza meg. A dal nem

A Forgatókönyvben Fiatalembernek (Młody człowiek) nevezett karakter nem képviselője a Tízparancsolatnak.⁷⁰ Nyolc epizódban látni, mindben különböző személyként, cselekményalakító szerepe nincs, sorozatbeli identitása extradiegetikus, azonosságát egyedül az őt alakító színész, Artur Barciś adja. Jelenlétének ereje a tekintetéből fakad, amely az öneszmélés lehetőségét kínálja a döntésszituációban, kiragad a narratív ok-okozatisághoz, az önfelelt tevés-vevéshez, a mások közé való spontán betagozódáshoz láncoltság állapotából. Tekintete felszabadítja a nézőt és a karaktert, arra ösztönzi, saját mércéket állítva személyes módon viszonyuljon a készülő tethöz.⁷¹ Ő a narratív manipuláció eszköze, amellyel a parancsolatok távlati megnyílhatnak a néző és a karakter számára.⁷²

Történetek és parancsolatok egymáshoz rendelésének eldöntetlensége

A történetek nem törvényszegések példázatai, nem azt mutatják, hogyan és mivel szeghetünk meg, illetve tarthatunk meg valamely rendelkezést vagy tilalmat. Ennek megfelelően cselekmények nem mutatnak protaszisz-apodoszisz szerkezeteket, nem foglalkoznak a törvény adott helyzetre történő alkalmazásának legitimálásával.⁷³ Az epizódok főcíme a lehetőségét állítja a történetek és a Tízparancsolat egymásra vonatkoztatásának. Ez feltételezi vallás és magánélet, társasélet kapcsolatát, azt, hogy a Tízparancsolat hitelesen alkalmazható kortárs mindennapok magánéleti cselekvéshelyzeteire. Ám épp ezt állítja maga Kiesłowski: „A szocializ-

személyes életfilozófiája Arturnak, csupán színpadi performansz. Istentelen, arcátlanul önző és érdekvezérelt, az indulatok gátlástalan kiélésében megnyilvánuló életet hirdet, arra a belátásra építve, hogy a sötétség és a reménytelenség közegében ki-ki egyedül maga (elszigetelten mindenkitől) adhat értelmet az életének.

⁷⁰ Kickasola Isten tekintetét („Dei oculi”) pillantja meg benne, vö. KICKASOLA 2004, 163., 165., 181. A karakter tőle adott értelmezése a sorozat transzcendens dimenzióinak feltárásába illeszkedik, ld. KICKASOLA 2004, 168–170., 178., 181–183., 208., 213., 215., 217., 232–234., 237. sk., 240. COATES 2012, 40. sk. szerint a karakter értelmezésének nehézsége, hogy vallási intézményeken kívül helyezkedik el.

⁷¹ A Fiatalember nézésére illik Sartre leírása, ld. SARTRE 2006, 320.: „A tekintet [...] elsősorban közvetítő, ami önmagamhoz utal engem”, 324.: „Az én léte mről van szó, amely a másik szabadságában és által íródik”, vö. még uo., 323., 325–327., 330., 334. Vö. CIMENT 1991, 51.: „Intenzív tekintetével arra készíti a szereplőket, hogy magukba nézzenek”.

⁷² A karakter nem mindig látja a Fiatalembert, amikor a néző igen: a *Kettőben* Dorota és a főorvos látóterén kívül jelenik meg, a *Nyolcban* hiába ül a hallgatók közt az előadóteremben, a montázsszekvencia azt sugallja, Zofia nem figyel fel rá, a *Kilencben* Roman nem látja őt, aki mellette hajt, majd megáll mellette azután, hogy az lezuhant a felüljáróról. Anélkül is meghallja vagy nem hallja meg a karakter a lelkiismeret hangját, megragadja vagy elszalasztja az alkalmas pillanatot, hogy látná, hogy a Fiatalember nézi őt.

⁷³ A kazuisztikus törvények jellemzőihez vö. LACOCQUE 2003, 148.

mus évei alatt [...] a vallásgyakorlás a szabadságért vívott harcok részévé vált. A vallás mind a mai napig hatalmas szerepet játszik az élet minden területén”.⁷⁴

A narratíva sehol nem szervezi meg a nézők cselekményen kívüli, szereplőktől független találkozását a parancsolatokkal.⁷⁵ A parancsolatok, tilalmak hozzárendelése az epizódok cselekvéshelyzeteihez kreatív értelmezői feladata a nézőnek, amely feladat csak a hősökkel útkat együtt járva végezhető el.⁷⁶ A különbségek vagy ingadozások az epizódok és a parancsolatok egymáshoz rendeléseiben tehát a sorozat elbeszélői vállalkozásának koncepciójából erednek.

A szabatos megfeleltetést, hozzárendelést egy meghatározott parancsolathoz Kiesłowski nem tartja sem szükségesnek, sem lehetségesnek: „minden rossz döntésemnél érzem, hogy van egy határ, ami számomra átléphetetlen. Átlépek, de ritkán. És ennek nincs köze a jó és a rossz *tételes vagy egzakt meghatározásához*. Ezek *csak konkrét, mindennapi* döntések. [...] Azt hiszem, nem létezik *abszolút vonatkoztatási pont*”.⁷⁷ Nem csekély provokatív élel, több helyes megfeleltetést is lehetségesnek tart: „Bizonyos filmeket ki lehetne cserélni, a hatodikat a kilencedikkel, a negyediket a hetedikkel”.⁷⁸ A vonatkoztatás nehézsége kiváltképp áll a *Kettőre*, amelyről Piesiewicz azt nyilatkozta: „Ez az epizód kapcsolódik legkevésbé ahhoz a parancsolathoz, amit illusztrál”.⁷⁹

Olyik értelmező magától értetődőnek veszi, hogy az epizódok sorrendje megfelel a parancsolatok sorrendjének és a történet, a cselekmény és a karakterek elemzését epizódonként eleve az így adott parancsolathoz igazítja.⁸⁰ Olyik igazodik a cselekvésszituációkhoz és bár megmarad a bibliai parancsolatoknál, de közülük többet is hozzárendel egy-egy epizódhoz.⁸¹ Olyik elrugaszkodik a parancsolat betű-

⁷⁴ KIEŚŁOWSKI 1996, 101.

⁷⁵ Vö. CIMENT 1991, 52.: „[Kieślowski:] Hogy [...] miért nem adtam címetek a filmjeimnek? [...] Azt mondom, *Tízparancsolat 1*, [a néző] megnézi a filmet, aztán érdekelni kezdi, hogy melyik is az. [...] Akár akarja, akár nem, kénytelen elgondolkodni rajta. És remélem, meg is teszi, mert én komolyan veszem őt. Ráveszem, hogy ő jusson el bizonyos következtetésekre”.

⁷⁶ Vö. PÖRÖS 1991, 46. sk.: „Kieślowski [...] az eltévedt embert visszavezeti az etikai alapértékekhez. [...] noha tárgya a parancsolat, hangját sohasem emeli fel, nem rideg és türelmetlen próféta, hanem töprengő társ, aki ahelyett, hogy végrehajtási utasításokat vágna a fejünkhöz, dialógusra és önvizsgálatra szólít fel”.

⁷⁷ KIEŚŁOWSKI 1996, 138. – kiem. B. L.

⁷⁸ CIMENT 1991, 52.

⁷⁹ CIMENT 1991, 48.

⁸⁰ Példa rá HALTOF 2004, 81–107., ahol az epizódok címeként jelöl meg egy-egy parancsolatot.

⁸¹ Példa rá INSDORF 1999, 214. sk., amely Rahul Hamid táblázatát „hasznos iránymutatóként” ajánlja. Hamid több parancsolatot rendel egyazon epizódhoz, elsődlegesen mindegyikhez egyet (azt, amelyik a *Tízparancsolat* ugyanott áll, ahol az epizód a tévésorozatban), járulékosan többet. Kivétel ettől a *Hat*, amelyhez nem rendel főparancsolatot. Anélkül, hogy utalna Insdorf kötetére, efféle megfeleltetésre utal HALTOF 2004, 79. is: „Bár a sorozat egyes részei általában egyetlen parancsolatra

jétől: Kickasola úgy törekszik kibékíteni a történetek és parancsolatok közti feszültséget, hogy (valamiféle esszencialista általánosítás jegyében) mindegyik parancsolathoz hozzárendel egy eszményt, amelynek megőrzésére azt létesítették, az epizódok témáit pedig ebből az eszmény látja származtathatónak.⁸² Wach úgy látja, a parancsolatok az aktualizálás nyomán olykor a felismerhetetlenségig eltávolodnak eredeti vallási értelmüktől.⁸³ Az értelmezők megerősítik Kieślowski elképzelését: a parancsolatoknak nem valami kész jelentésére kell rátalálnia a karaktereknek és a nézőnek, hanem arra az értelmükre (üzenetükre, inspirációjukra), amely cselekvéshelyzeteikben a karakterek számára előzetes hangoltságukban megnyílik, ami ott és akkor épp számukra hozzáférhetővé válik.⁸⁴

Ki milyen parancsolatot sért meg a *Kettőben*?

Három különbség és egyezés a Forгатókönyv és a filmváltozat között.

(1.) Mikroszkóp alatt vizsgálva a férj szövetmintáit, a főorvos egyetért azzal, amit beosztott orvosa mond: „Progresja” - a Forгатókönyvben ugyanaz áll, mint ami a filmváltozatban elhangzik.⁸⁵ Kérdés azonban, mi mutat előrehaladott állapotot, avagy előrelépést? A tévésorozat standard DVD kiadásának lengyel felirata nem az elhangzó szót írja le, hanem helyette azt: „choroba postępuje”, vagyis a betegség súlyosbodik. Csakhogy a progresja érthető úgy is, hogy a beteg állapota mutat javulást.⁸⁶ Az értelmezés tétje az, hogy amikor az előjegyzett abortusz előtt pár órával a főorvos azt mondja Dorotának, hogy a férje bizonyosan meghal, akkor igazat mond vagy hazudik. Jelen dolgozat a „progresja”-t úgy érti, hogy Andrzej állapota javul (vagyis a főorvos hazudik). Ha állapotának romlására utalna a szó, megalapozott volna a főorvos állítása a férj közeli haláláról, esküje nem lehetne hamis.

vonatkoznak, olykor egy film több parancsolatra is vonatkozik; előfordul, hogy a vonatkozás egyáltalán nem egyértelmű (például a 6. epizódban)”.

⁸² Ld. KICKASOLA 2004, 162–164., táblázata tehát három orientációt rendel hozzá minden epizóddhoz. A táblázatot, az oszlopok felcserélésével és a parancsolatok szövegének elhagyásával közli RÁCSOK 2011, 17. is.

⁸³ WACH 2014, 305.: „A szerzők szándékosan csak a parancsolatok számszerű sorrendjét tartották meg, de tartalmukat nagyon szabadon értelmezték, sőt a jelen számára olyan mértékben aktualizálták, hogy az eredeti vonatkoztatási keret nem volt mindenki számára azonnal felismerhető”, uo., 309.: „Kieślowski mindig is hangsúlyozta, hogy a *Tízparancsolat* nem vallási irányultságú értelmezésekről szól, hanem olyan problematikus döntési helyzetekről, amelyekben a parancsolatok konkrét cselekvési utasításként való alkalmazása aligha kielégítő”.

⁸⁴ Vö. KIEŚLÓWSKI 1996, 85.: „Valamennyi filmem [...] olyan emberekről szól, akik nem egészen tudják, hogyan viselkedjenek, hogyan éljenek, igazából nem tudják, mi a jó, és mi a rossz, és kétségbeesetten tekintenek szét a világban”.

⁸⁵ KIEŚLÓWSKI–PIESIEWICZ 1990, 49.

⁸⁶ Vö. KICKASOLA 2004, 179.

(2.) A Forgatókönyv és a filmváltozat különbözőképp rendezi meg a főorvos választ Dorota kérdésére, hisz-e Istenben.⁸⁷ A filmben azt feleli, hogy van egy számára megfelelő istene. Elfogadja az asszony pontosítását, hogy saját Istene van. Azt feleli erre Dorota, hogy „kérjen ma feloldozást a maga Istenétől”.⁸⁸ A Forgatókönyvben sem saját Istenről, sem feloldozásról nincs szó. A főorvos egyszerű igennel felel arra, hogy hisz-e, Dorota viszontválasza az, hogy neki senkije nincs, akit megkérdezhetne.⁸⁹

(3.) Dorota megesketi a főorvost, hogy férje csakugyan meghal. A forgatókönyvben az úgy fogalmaz: „Isten a tanúm”,⁹⁰ a filmben azonban úgy: „Esküszöm”, vagyis nem veszi Isten nevét a szájára.⁹¹

Elfogadva Raj bűnkategoriáit, esküjével a főorvos a *pesha* bűné-tvétkét követi el,⁹² amely „Isten ellen irányul, de kárt nem okoz”. A hamis eskü par excellence irányul Isten ellen, tehát akkor is, ha (mint a filmben) nem hangzik el Isten neve. A Tízparancsolat izrealita értelmezése szerint a Forgatókönyv változatában a főorvos megsértheti a harmadik parancsot, mert álságosan, hiábavalóan ejti ki Isten [*Adonaj*] nevét. De úgy is értelmezhető vétke, hogy a második parancsot sérti meg, amikor arról lesz szó, hogy saját – vagyis más Istene van.

A római katolikus katekizmus értelmezése szerint nem csak a második, de a nyolcadik parancsot is megsértheti a főorvos, amennyiben Dorota becsületében tehet kárt a hazugsága – szabatosabban a hazugság következménye, a megszületett gyermek.

Protestáns értelmezés szerint nem csak az első parancsot („Ne legyenek más isteneid”), hanem a kilencediket is megszegheti, mert hamis tanúságot tett szomszédja-felebarátja ellen. Dorota és férje csakugyan a *szomszédjai* (ugyanabban a lépcsőházban laknak), és *ellenük* tesz hamis tanúságot, mert a hazugsággal, hogy a férje meghal, Dorota szülését támogatja, csakhogy – követve Dorota észjárását – az újszülött felfedi az asszony házasságtörő kapcsolatát. A cselekményben a férj úgy gondolja, tőle fogant a gyerek.

Első pillantásra nem látni, hogy Dorota vétkeznék a cselekményben: magzatát megszüli, tehát semmiféle értelemben nem sérti a „Ne ölj!” tilalmát, amellyel kap-

⁸⁷ A kérdés a főorvos lakásában hangzik el, miután Dorota bevallotta, a szeretőjétől van a magzata. Azért vár választ a főorvostól, hogy életben marad-e a férje, mert ha igen, akkor elveteti.

⁸⁸ „Dorota: Czy pan wierzy w Boga? // Ordynator: Mam Boga, który starczy tylko dla mnie. // Dorota: Prywatna. // Ordynator: Tak // Dorota: Niech pan poprosi dziś swojego Boga o rozgrzeszenie.”

⁸⁹ KIEŚLowski–PIESIEWICZ 1990, 47.: „Dorota: Czy pan wierzy w Boga? // Ordynator: Tak... // Dorota: Ja nie mam kogo spytać...”

⁹⁰ KIEŚLowski–PIESIEWICZ 1990, 56.: „Dorota: Niech pan przysięgnie // Ordynator: Bóg mi świadkiem”.

⁹¹ „Dorota: Niech pan przysięgnie // Ordynator: Przysięgam”.

⁹² RAJ 2003, 36. A *peshát* többnyire adikianak, ritkábban anomianak fordítja görögre a Septuaginta.

csolatban gondolatlanul elkövetett vétket (*peccare cogitatione*) nem ismer a Tízparancsolat. A szeretőjével is szakít, tehát a házasságtörés tilalmát sem szegi meg, vagy ha korábban megszegte is, a cselekményben törekszik helyrehozni a vétkét. A főorvos lakásán saját magát az önzése miatt ítéli el, amennyiben nem elégedett meg azzal a jóval, amit a férje nyújtani tud a számára.

Az abortusz előjegyzése nem Dorota reprodukciós önrendelkezési joga szabad gyakorlásának szemszögéből ítélandó meg (sem a nőgyógyász, sem a főorvos, sem az épp USA-ban turnézó szerető, sem az épp eszméletlen, haldokló férj nem támaszt nehézséget a műtéttel kapcsolatban),⁹³ hanem házasságtörése leplezésének destruktív kisszerűségével magyarázható.

Dorota törekszik a főorvosra hárítani vagy vele megosztani a felelősséget abban, hogy az utolsó lehetőségét szalasztja el a gyerekvállalásnak, és hogy az abortusszal életet olt ki. Ezt a filmben zsarolás útján teszi, a Forгатókönyvben ellenben először őszinte feltárulkozással.

A filmben kommunikációs nyomást gyakorol a főorvosra: mivel hűséges feleség, mindaddig ahhoz igazítja tetteit, hogy férje életben marad, holott saját megítélése szerint férje a halálán van;⁹⁴ a főorvos bűnös, mert visszaél szakértelmével, semmit nem állít a férje haláláról, és így hűsége miatt Dorotát abortuszra és gyerektelenségre kényszeríti. Emiatt szólítja fel a főorvost arra, hogy kérjen feloldozást Istentől. Ezzel azonban Isten nevét Dorota álságosan veszi a szájára – tehát parancsolatot sért. A Forгатókönyvben viszont azt mondja a főorvosnak, hogy neki nincs kit megkérdeznie, amivel bevaljja, hogy tanácstalan, magára maradt, és azt is, hogy a főorvossal ellentétben Istenhez sem fordulhat, mert nem hisz.⁹⁵ Legutolsó találkozásukon – mind a filmben, mind a Forгатókönyvben – ismét megzsarolja a főorvost Dorota: „nem szeretném, ha úgy érezné, hogy tiszta a lelkiismerete. Egy órán belül abortuszom lesz”,⁹⁶ eszerint a főorvos oltja ki a magzat életét (itt már nyoma nincs a hűtlenségét bánó asszony motívumának).

A zsarolás eltalálja a főorvost, aki úgy tartja, orvosként csak *egészséggel* és *betegséggel* van dolga, *életről vagy halálról* nem ő dönt, Dorota férje *életéért* semmit nem tehet, csak az *egészségéért*. A főorvost családi traumája is érzékenyé tette az élet megőrzésével kapcsolatban.⁹⁷ A vád, hogy a főorvos oltja ki a magzat életét, annyit tesz, Dorota a főorvosra ruházta a felelősséget. A főorvos nem sérti meg

⁹³ Vö. KRAKUS 2018, 101. szerint az epizód „nem sugall abortusz ellenes szemléletet”.

⁹⁴ A filmben beteglátogatáskor a kompótot a betegtárs kérésére hagyja a kórházban, a Forгатókönyvben haza viszi, ld. KIEŚŁOWSKI–PIESIEWICZ 1990, 43.

⁹⁵ Dorota feltárulkozásához jobban illik, hogy a progreszja a daganat terjedését jelentse. Így azonban a főorvos esküje végképp nem hamis, a férj pedig a diagnózis ellenére a gondviselésnek vagy a szerencsének köszönhetően marad életben.

⁹⁶ KIEŚŁOWSKI–PIESIEWICZ 1990, 55.

⁹⁷ Két gyereke halála után (a második világháborús bombázás végzett velük otthonukban) a főorvos nem alapít új családot, kutyája balesete után (akit Dorota gázolt el) nem vesz magához másikat.

Dorota önrendelkezését, nem „helyette” dönt, hanem a ráerőltetett felelősség birtokában „maga” dönt a saját belátása szerint - a magzat megtartásáról.

Úgy fest, mindketten törekszenek megtartani a „Ne ölj!” tilalmát. Betű szerint értett parancsolatként, úgy fest, ez a parancsolat mozgatja őket, amelyet meg is tartanak. Emiatt azt is vállalja a főorvos, hogy megszegi a hamis eskü tilalmát. A narratív konstrukció rávilágít: adódhatnak helyzetek, amikor csak az egyik parancsolat megsértésével lehet megtartani a másikat. A fontossági sorrendért azonban aligha lehet a Tízparancsolathoz fordulni. A főorvos épp egy embereket illető parancsolatot rendel az Istent illető parancsolat elé. Dorota viszont – és jelen dolgozat ezt rója fel bűnűl – erőszakosan megszarolja a főorvost, csak hogy hárítsa magától a felelősséget. Míg a főorvos él a szabadságával, erkölcsi autonómiájával, vállalva a rossz döntés lehetőségét, Dorota letesz az autonómiájáról, kizárja magát az erkölcs világából, kilép a parancsolatok rendjéből.

Alternatív végkifejletek, alternatív karakterek

Kieślowski több játékfilmjében találkozni alternatív cselekményvezetéssel. 1981-es játékfilmje, a Véletlen [Przypadek] egy történeten belül konstruál három végkifejletet és egy karaktert három különböző sorssal, jellemmel.⁹⁸ A narratív szerkezet nem a tévésorozatban születik Kieślowski alkotói útján. A Tízparancsolat történeteiben, karaktereiben különbség látható a Forgatókönyv és a tévéfilm változatban, továbbá az *Ötnél* és a *Hamnál* még a játékfilm változatban.⁹⁹ Az *Egy* példa arra is, hogy a változatok narratív intenciójukban is különbözhetnek: a Forgatókönyv változata a bűnös apa és az isteni büntetés esetét mutatja be, a tévéfilmé Isten ember iránti szeretetét és mindkettőjük szabadságát a másik megkísértésére. Utóbbi változat megfelel a Tízparancsolat jelen dolgozatban ismertetett értelmezéseinek, és az egész sorozat antropológiai alapvetését adja.

Alternatív végkifejlet, alternatív karakter az Egyben

Az epizód Forgatókönyvbéli és filmváltozata gyökeresen különbözik egymástól,¹⁰⁰ eltérő képet festenek Krzysztof karakteréről, viselkedéséről, az epizód végi temp-

⁹⁸ Vö. KRAKUS 2018, 34. sk.

⁹⁹ Vö. CIMENT 1991, 51.: „[Kieślowski:] [azt választottam] eljátszom a különféle változatokkal [...]. A film [*Rövidfilm a gyilkosságról*] és az V. epizód közti különbség valóban jellegzetes: a nézőpontváltásból adódik. Belettem tehát a televíziós változatba az ügyvéd monológját, aki a saját szemszögéből mondja el a történetet, így a végén megengedhettem, hogy azt kiabálja: 'Gyűlölöm! Gyűlölöm!'. Megpróbáltam ugyanezt a befejezést beletenni a moziváltozatba, de egyáltalán nem illett hozzá. A *Rövidfilm a szerelemről* esetében az utolsó rész különbözik igazán. [...] [Grazyna Szapolowska – a Magdát alakító színésznő] [k]ért, hogy találjak ki ilyen véget. Ezzel fejeztem be a mozifilmet. Leforgattam egy másik véget a televíziós változathoz, és egy harmadikat is, ami a forgatókönyvben volt. A televíziós változat teljesen realista: a nő nem megy el a fiúhoz. A postán találkoznak, ahol a fiú dolgozik”.

¹⁰⁰ Nem gyökeresen, csupán árnyalataiban különbözik egymástól a dolgozatban tárgyalt *Kettő* Forgatókönyvbéli és filmváltozata.

lomjelenet éles ellentétet mutat a két elbeszélésben. A Forгатókönyv támogatja Krzysztof bálványimádó értelmezését, akit emiatt csakugyan büntetésképp sújthat Isten azzal, hogy elveszi Paweł életét, a templomban pedig Krzysztof úgy dönti fel az alkalmilag felállított oltárt, hogy a Mária-kép a földre zuhan, így kioltja Mária válaszának, könnyezésének a lehetőségét.¹⁰¹ A Forгатókönyv megerősíti az egy bűnös főhős, a bűn és büntetése dramaturgiai minták alkalmazását az epizódra.¹⁰² A filmváltozatban nem látni nyomát, hogy Krzysztof bálványimádó volna, racionalitása mindig kritikai ellenőrzéssel párosul, nem mutat harcos istentagadó vagy vállalásellenes vonásokat.¹⁰³ Fia, Paweł halála – Rosenzweig Tízparancsolat értelmezése szinte kínálja - inkább tekintendő Istentől Krzysztofot ért kísértésnek, amelyre válaszképp Krzysztof is megkísérti Istent, feldönti az oltárt. Az *Egy* ezáltal meg tudja jeleníteni az ember Tízparancsolatban megparancsolt, ráruházott szabadságát. Rosenzweig szerint Istennek „meg kell az embert kísértenie; nem csak hogy el kell rejtene előle a működését, nem, meg is kell csálnia. Az ember számára [...] lehetlenné kell tennie, hogy lássa ezt a működést, hogy az embernek alkalma legyen igazán, tehát szabadon hinnie és bíznia benne. És megfordítva, az embernek is számolnia kell azzal a lehetőséggel, hogy Isten csupán 'kísérti' őt, hogy minden vívódása közepette megőrizze a bizalmát”.¹⁰⁴ Az idézetben említett „bizalom” a filmben úgy jelenik meg, hogy egyrészt fia halála után Krzysztof bemegy (nővérétől ismert neveltetését tekintve, visszamegy) a templomba (amelyet a filmben soha nem tagadott meg, legfeljebb nem látogatott), másrészt Mária könnyeivel fogadja őt. A filmben ugyanis úgy sikerül feldönteni az oltárt, hogy Mária, s általa Isten, csakugyan megnyilváníthatja együttszenvedését az apával.¹⁰⁵ A szolidaritás azon kevés viszonyulásmódok egyike, amelyet – egyetemi előadásából ítélve – Krzysztof nem tanított meg „pal”-nak, a tőle konstruált – mondhatnánk – mesterséges intelligenciának.

¹⁰¹ Mária könnyezésének értelmezéséhez ld. BOGNÁR 2022, 9. sk.

¹⁰² Vö. BOGNÁR 2022, 12., 21-23.

¹⁰³ Nem elégszik meg „pal” számításaival a jég teherbírását illetően, személyesen vizsgálja meg a tó jegét. A Forгатókönyvben Krzysztof már elkészítette azt a mesterséges intelligenciát, amelyet a filmben még csak tervez létrehozni. „pal” öntörvényű megnyilvánulásait minden alkalommal értetlenül fogadja Krzysztof a filmben. Krzysztof mindkét változatban nyitottan fogadja a hírt, hogy nővére beíratta hittanra a fiát. A Forгатókönyv és a film további különbségeit ld. BOGNÁR 2022, 19–23.

¹⁰⁴ ROSENZWEIG 2022, 343. sk.

¹⁰⁵ Vö. Bognár 2022, 9–12. Krzysztof és Mária közösségét a holttestek kiemelésének tóparti jelenetében alapozza meg a film, ld. uo., 17-19. Isten szolidaritását értelmezheti a néző szeretetként vagy irgalomként – vö. ROSENZWEIG 2022, 231.: „A könyörület éppen nem szeretet”.

A narratíva tartózkodása az ítélettől

A *Nyolc* történetének születése nyomon követhető Hanna Krall elbeszéléséből.¹⁰⁶ A tévésorozat fogantatásának pillanatait örökíti meg. Már ekkor megfogalmazódik az alkotókban az ítéletes narratívától való tartózkodás igénye.

Kieślowski tőle kért történetet a hamis tanúság tilalmához.¹⁰⁷ Krall elmondta neki saját személyes történetét Varsóban a gettó idején: túlélése érdekében meg kellett volna őt keresztelni, de a keresztszülők erkölcsi problémára hivatkozva ezt megtagadták, anyjával ezután nem volt hová menniük.¹⁰⁸ Piesiewicz azt szerette volna, ha a nőt, aki ígéretét megszegve megtagadta a keresztszülőséget a lánytól, fel nem róható bűn [wina niezarzucałna] terheli.¹⁰⁹ A filmben Zofia meg is vallja Elżbietának, hogy egészen cselekménybeli találkozásukig gyötörte őt az aggodás a lány későbbi sorsa miatt. Kieślowski eleget tett Piesiewicz kérésének, átalakította Krall történetét:¹¹⁰ kitalálta hozzá a Honi Hadsereget (az keresztapának ígérkező férfi a Kedywben [Kierownictwo Dywersji], a Honi Hadsereg egységében volt), a Gestapot (a leendő keresztszülők azt a tájékoztatást kapták, hogy a lány leendő befogadója áruló, amiről a filmben is kiderül, hogy tévedés). A rajtuk kívüli alapos ok által Kieślowski kivonta a felelősség alól a lehetséges keresztszülőket. Krall elbeszélésében Kieślowski már első hallásra elégedetlen volt az indokkal, amellyel Krall eredeti történetében viselkedését a hívő katolikus lehetséges keresztanya magyarázta, a hamis tanúságra való hivatkozással. Ezt fogalmazza meg a filmben Elżbieta történetéhez hozzászólva a hallgató. Kieślowski más részleteiben is átalakította Krall történetét: a kislányt az anyja helyett a gyámja kíséri a keresztszülőkhöz, akiket este keresnek fel és nem fényes nappal (vagyis az eredeti történetben nem kellett félni a kijárási tilalomtól), a kislány haja nem sötét (mint a filmben), hanem szembeszökően szőkére hidrogénezett volt és a szeme is túl sötét ahhoz,

¹⁰⁶ Köszönöm Petneki Noéminek, hogy felhívta a figyelmemet a *Biała Marianak [Fehér Mária]*, Hanna Krall könyvének 2017-es kiadására, és megismertetett a történettel, amelyről könyvében Krall vall, fiktív párbeszédet folytatva a sok éve halott Kieślowskival. A *Nyolc* kapcsán WACH (2014, 344.) szűkszavúan utal Krall személyes élettörténetére.

¹⁰⁷ Vö. KRALL 2017, 1107., 1109., 1127. Hanna Krall 1982–1987 között a „TOR”, Kieślowski munkacsoportjának irodalmi osztályvezető-helyettese volt. Vele és az ő riportjából írt Kieślowski az 1981-es filmje, a *Rövid munkanap (Krótka dzień pracy)* forgatókönyvét (KIEŚLOWSKI 1996, 90., 108., WACH 2014, 234.). Krall közvetítésével ismerkedett meg Kieślowski Krzysztof Piesiewiczessel (jogász, a lengyel ellenzék ügyvédje), aki később minden Kieślowski-film társforgatókönyvírója lett (WACH 2014, 252.)

¹⁰⁸ Ld. KRALL 2017, 1110.

¹⁰⁹ Ld. KRALL 2017, 1128.: vagyis olyan bűn, amelyért „nem lehet megvádolni, nem lehet megbüntetni, magadban hordozod, nem egyszer egész életedben” – adja Krall Piesiewicznek a szót, akit szintén bevonnak a fiktív beszélgetésbe, és akire mindig forgatókönyvíróként [Scenarzysta] utal, nem nevezi őt nevével.

¹¹⁰ KRALL 2017, 1110., vö. még uo., 1127.

hogy árjának fessen,¹¹¹ ráadásul Kieślowski amerikai emigránsként hozza vissza Varsóba felnőtt korában a lányt. Csattanóként Krall azzal zárja az elbeszélését, hogy a Gestapo szál végett kitalált és a filmben Tadeusz Łomnickitől formált szabó alakja – anélkül, hogy Kieślowskinak szándékában állt volna – gesztusaiban, szava járásában, viselkedésében csakugyan hasonlít egy akkor valóban élt szabóra, Władysław Sokófra, aki később a Világ Igaza lett.¹¹²

A forgatókönyvírók kanti tisztaságban szerkesztették meg Zofia erkölcsi, lelki-ismerti dilemmáját Elźbietával kapcsolatban, amelyet a narratíva a két asszony értelmiségi eszköztárával fel is old. A Forgatókönyv a megoldást azzal teszi még kerekébbé, hogy Zofia végül felkeresi az egykori papot, aki egykor a keresztséget hitelesítette volna, és elűjságolja, hogy a kislány életben maradt.

Feloldatlan dilemma keletkezik azonban a másik történet szálon, a besúgással hamisan vádolt szabó és Zofia kapcsolatában. A szabó traumáját, amelyhez jelentősen hozzájárult Zofia múltbeli, a filmben nem taglalt viselkedése, sem Elźbieta (akit egykor bűjtatott volna, aki tehát személyes tanúja a férfi jóra valószínűségének, és aki a cselekmény jelenében köszönetet mondani keresi fel őt), sem Zofia nem segít csillapítani. Elźbieta nem érti a férfi elzárkózását, némaságát, félelmét, szégyenérzetét, de nem is mutat érdeklődést iránta. Zofia még a találkozást is kerüli vele, nem kíván szembesülni a férfi traumájával. A kislány Elźbietával szemben mutatott traumatizáló viselkedésének kezdettől tudatában van Zofia, ellenben a szabóval kapcsolatban azt sem látja be (vagy azt is törekszik palástolni), hogy ő a traumatizáló fél. Zofia szemmel láthatóan nem érez lelkifurdalást a szabóval szemben. A katarzis, amely Elźbietával való kapcsolatában elkövetkezett, egyoldalú és álságos a szabóval való kapcsolatának katarzisa nélkül.¹¹³

Abstract

The concept of the essay is that almost all the plot-forming characters in the series can be condemned for actions that erode human coexistence. That is, not only does one negative hero per episode break the law, bypassing a moral reckoning of conscience, but the other characters associated with or in conflict with him are morally pure. Furthermore, the characters do not necessarily break a single literal

¹¹¹ Krall a 2017-es kötetbe gyűjtött másik, korábbi könyvében (Tam już nie ma żadnej rzeki [Ott már nincs folyó]) szintén beszél Kieślowski kéréséről és – indulatosan, szarkasztikusan – saját története átalakításáról, ld. KRALL 2017, 685. sk.: „Nagy szart! – kommentáltam a forgatókönyvet. – Nem volt semmi gyanús. Nem voltak ügynökök. Csak hagyták, hogy egy zsidó gyerek kimenjen az utcára – iratok nélkül, cím nélkül, fekete szemmel, végzetesen szökére hidrogénezett hajjal. Rendes, bátor emberek, akik nem voltak hajlandók hazudni Isten színe előtt”.

¹¹² KRALL 2017, 1216.

¹¹³ A *Nyolc* három szereplője kapcsolatának részletes elemzését ld. BOGNÁR 2021, 9–19.

commandment of the biblical Ten Commandments. Accordingly, it is not "the" sinner (the "negative hero") and not "the" one law he has violated that is to be sought in the episodes. Rather, the viewer will notice a general lack of moral standards in the stories. The narrative of the series sets out to seek moments and opportunities for self-reflection in a morally degraded society, and does so by using situations in private life as a source of conscientious awakening.

This paper examines the relationship between the biblical Ten Commandments and the narrative choices of the TV series. Several interpretations of the Ten Commandments confirm the narrative of the series in that it sees the commandments as a possible orientation for its own time, even though it shows no signs of being liturgically or faithfully attached to them. He offers the Ten Commandments as an orientation for a world that lacks the need to conform to the commandments. The interpretations of the Ten Commandments confirm that the series does not seek to present the commandments in a casuistic way, nor does it explore the legitimacy and validity of the individual commandments as laws. How can the Ten Commandments provide a moral perspective for our contemporary stories? How can the Ten Commandments be a promoter of moral self-understanding where religion is absent? How can the narrative construction of the series be compatible with the intention of the biblical Ten Commandments? The first part of the paper examines whether the biblical Ten Commandments confirm that they were chosen by the authors. The second part of the essay describes some interpretations of the Ten Commandments that are relevant to narrative choices. The third part of the essay presents the concept and construction of the series, using some episodes, decision situations and characters as examples.

The premise of the casuistic presentation of the law is to clearly indicate which law is being examined on a case-by-case basis. However, the series does not fulfill this requirement. The commandments are not treated as case laws in the series. This is consistent with the interpretation that the Ten Commandments are not case law.

In the episodes of the series, the content (meaning) of the commandments is not self-evident, not predetermined. The narrative removes the commandments from the plot, does not organise the viewer's encounter with the commandments outside the story and independently of the characters.

The narrative leaves the pairing of episodes and commandments unresolved, does not present situations and characters in a dualism of sin and punishment, avoids judging characters. It constructs alternative endings to episodes, endows characters with alternative behaviours. Through these ways, the narrative reveals human freedom.

Bibliográfia

A *Tízparancsolat* tévésorozat következő kópiáját használtam:

Krzysztof KIEŚLOWSKI: *Dekalog*. [Az Ósrodek Dokumentacji i Zbiorów Programowych által restaurált film 4 lemezes DVD kiadása.] Warszawa, Telewizja Polska S. A., 2015.

ASSMANN 2022

Jan ASSMANN: Mósze, az ember és az isteni törvény. *Pannonhalmi Szemle* 30/4. 2022, 32–46.

BOGNÁR 2022

BOGNÁR László: Kieślowski *Tízparancsolat*ának teológiai dimenziói: kommentár az I. sorozatepizód templomjelenetéhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 25/2. 2022, 5–29.

BOGNÁR 2021

BOGNÁR László: A Soá emlékezete a *Tízparancsolat* Nyolcban. Kieślowski filmjének dramaturgiai koncepciója. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 25/1. 2021, 9–21.

CIMENT 1991

Michel CIMENT: Szikár történetek véletlenekről és sorsokról. Beszélgetés Krzysztof Piesiewicz forgatókönyvíróval és Krzysztof Kieślowski rendezővel. [Positif 1989. dec.] *Filmkultúra* 27/4. 1991, 48–54.

COATES 2012

Paul COATES: *Screening the Face*. Basingstoke–New York, Palgrave Macmillan, 2012.

GADAMER 2003

Hans-Georg GADAMER: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázolata*. Ford. BONYHAI Gábor, FEHÉR M. István. Budapest, Osiris, 2003.

HALTOF 2004

Marek HALTOF: *The Cinema of Krzysztof Kieślowski. Variations on Destiny and Chance*. London–New York, Wallflower / Columbia University Press, 2004.

INSDORF 1999

Annette INSDORF: *Double Lives, Second Chances. The Cinema of Krzysztof Kieslowski*. Foreword by Irene JACOB. New York, Hyperion (talk miramax books), 1999.

KASPER 2015

Walter KASPER: *Irgalmasság. Az evangélium alapfogalma – a keresztény élet kulcsa*. Ford. TÖRÖK Csaba. Budapest, Új Ember, 2015.

KICKASOLA 2004

Joseph G. KICKASOLA: *The Films of Krzysztof Kieślowski. The Liminal Image*. New York, Continuum, 2004.

KIEŚŁOWSKI 2000

Krzysztof KIEŚŁOWSKI: Véletlen és szükségszerűség. Krzysztof Kieślowski-vel beszélget Vincent Ostria [Forrásmegjelölés: *Les Inrockuptibles*, Párizs 1992. 36. sz.]. In *Kieślowski mozija*. Szerk. Tadeusz LUBELSKI. Ford. ÉLES Márta. Budapest, Európa, 2000, 353–366.

KIEŚŁOWSKI 1996

Krzysztof KIEŚŁOWSKI: *Önéletrajz Danusia Stock gondozásában*. Ford. BORI Erzsébet. Budapest, Osiris, 1996.

KIEŚŁOWSKI–PIESIEWICZ 1990

Krzysztof KIEŚŁOWSKI–Krzysztof PIESIEWICZ: *Dekalog. Scenariusze filmowe*. Chotomów, Verba, 1990.

KRAKUS 2018

Anna KRAKUS: *No End in Sight. Polish Cinema in the Late Socialist Period*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2018.

KRALL 2017

Hanna KRALL: *Fantom bólu. Reportaże wszystkie*. Wstęp Mariusz Szczygieł. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2017.

LACOCQUE 2003

André LACOCQUE: Ne ölj (Exodus 20,13). In Paul RICOEUR–André LACOCQUE: *Bibliai gondolkodás*. Ford. ENYEDI Jenő. Budapest, Európa, 2003, 129–196. [Ugyane tanulmányra a magyar fordításkötet a 418. oldalon más címmel utal: „Nem fogsz ölni”. A francia eredetiben mindkét helyen – megfelelően a francianyelvű Bibliának – ugyanaz a megfogalmazás áll: „Tu ne commettras pas de meurtre”, amelyhez a 418. oldal magyar fordítása áll közelebb. Az igealakok fordításbeli különbséghez vö. LACOCQUE 2003, 138. sk., 152. old. A szöveghely francia fordítását ld. *La Bible. Traduction officielle liturgique*. Paris, Mame, 2013, 138.]

PÖRÖS 1991

PÖRÖS Géza: Imperatívuszok – halkan, tűnődve. Krzysztof Kieślowski: Rövidfilm a gyilkolásról. *Filmkultúra* 27/4. 1991, 40–47.

RAJ 2003

RAJ Tamás: *Bibliaiskola. A szentírás kulcsszavai és szállóigéi*. Budapest, Makkabi, 2003.

RÁCSOK 2011

RÁCSOK Gabriella: Krzysztof Kieślowski *Tízparancsolat* című filmsorozatának teológiai-etikai elemzése. *Igazság és élet* 5/1. 2011, 154–178.

RICOEUR 2003

Paul RICOEUR: Szerető engedelmesség. In Paul RICOEUR–André LACOCQUE: *Bibliai gondolkodás*. Ford. ENYEDI Jenő. Budapest: Európa, 2003, 197–239.

ROSENZWEIG 2022

Franz ROSENZWEIG: *A megváltás csillaga*. Ford. BÍRÓ Dániel. Budapest, Kalligram, 2022.

SARTRE 2006

Jean-Paul SARTRE: *A lét és a semmi. Egy fenomenológiai ontológia vázlata*. Ford. SEREGI Tamás. Budapest–Szeged, L'Harmattan–SZTE Filozófia Tanszék, 2006.

SMALL 2016

Regina SMALL: Laughter Makes Good Neighbors: Sociability and the Comic in Decalogue Ten. In: Eva BADOWSKA–Francesca PARMEGGIANI (eds): *Of Elephants and Toothaches. Ethics, Politics, and Religion in Krzysztof Kieślowski's Decalogue*. New York, Fordham University Press, 2016, 216–229.

WACH 2014

Margarete WACH: *Krzysztof Kieślowski. Zufall und Notwendigkeit*. Marburg, Schüren, 2014.